

HISTORY STUDIES

INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

ISSN: 1309 4173 / (Online) 1309 - 4688 (Print)

Volume: 15, Issue: 4, November 2023

www.historystudies.net

ŞERİYE SİCİLLERİ IŞIĞINDA GALATA'DA BORÇLAR HUKUKU VE UYGULAMALARI (17. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI)

*Law and Practices of Obligations in Galata in the Light of Sharia Court
Records (Second Half of the 17th Century)*

Arş. Gör. Sevgi Akkoyun

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

sevgi.akkoyun@omu.edu.tr

Makale Türü-Article Type : Araştırma Makalesi-Research Article
Geliş Tarihi-Received Date : 14.07.2023
Kabul Tarihi-Accepted Date : 17.08.2023
DOI Number : 10.9737/historystudies.1327804

Atıf –
Citation:

Sevgi Akkoyun, "Şeriye Sicilleri Işığında Galata'da Borçlar
Hukuku ve Uygulamaları (17. Yüzyılın İkinci Yarısı)", *History
Studies*, 15/4, Kasım 2023, s. 743-758.

**ŞERİYE SİCİLLERİ IŞIĞINDA GALATA'DA BORÇLAR HUKUKU VE
UYGULAMALARI (17. YÜZYILIN İKİNCİ YARISI)**

Law and Practices of Obligations in Galata in the Light of Sharia Court Records
(Second Half of the 17th Century)

Sevgi Akkoyun *

Öz

Osmanlı Tarihi araştırmalarında kullanılan en önemli ana kaynaklardan biri Şeriye sicilleridir. Yapılan çalışmalar sicillerin önemini ve orijinal bir kaynak teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti'nin önemli bir liman ve ticaret bölgesi olan Galata'nın Şeriye sicillerinde yer alan borç davalarını değerlendirmektir. Galata'nın 17. yüzyıldaki sınırları günümüzdekine aksine çok geniştir. Galata kadısının hükmü altında bulunan bu geniş alan hakkında sicillerde son derece değerli bilgiler yer almaktadır. Müslüman, Rum, Ermeni, Yahudi ve Cenevizli insanların bir arada yaşadığı kozmopolit bir şehir olan Galata, ticari hayatın canlı olduğu bir yerdir. Ticari hareketliliğine paralel olarak Galata Şeriye sicillerinde alım-satım ve borç meseleleri ile ilgili pek çok kayıt yer almaktadır. Bu kayıtlar içerisinde seçilen farklı dava kayıtlarının tahlilinin yanı sıra borcun tanımı, unsurları, hukukî niteliği, borcu düşüren sebepler, ödeme yöntemleri ve kurulan akidlerin hüküm ve sonuçları gibi teorik bilgilere de yer verilecektir. Böylece teori ile uygulama alanlarının birbirinden ayrıldığı ve örtüştüğü noktalar ortaya koyulacaktır.

Anahtar kelimeler: Borç, Şeriye Sicili, Galata, Kadi, 17. Yüzyıl.

Abstract

One of the most important principals used in Ottoman History research is the sharia court records. It presents the introduction of the registers and introductory articles. The aim of this purpose is to evaluate the debt cases in the registry of Galata, an important port and trade region of the Ottoman Empire. Galata's 17th worldwide borders are very wide. The latest information is contained in these wide-area registers, which are in the general of the Galata kadi. Galata, a cosmopolitan city where Muslims, Greeks, Armenians, Jews and Genoese people live together, is in a business where it is in commercial life. In parallel with the commercial, there are many records in the Galata sharia court records with the issues of buying and selling and matters. In addition to the trainings of the trainings within the scope of these records, there will be theoretical information such as the definition of class, its elements, legal training, reasons for payment, judgments of contracts and such. Will be able to show the theoretical application direction and direction with what will be followed.

Keywords: Debt, Sharia Court Records, Galata, Kadi, 17th Century.

* Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Çarşamba İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Samsun/TÜRKİYE, sevgi.akkoyun@omu.edu.tr ORCID: 0000-0001-6819-7098

Giriş

Şeriye sicilleri, üretildikleri dönemin idari, hukuki, iktisadi, sosyal ve kültürel yönlerine ışık tutan kaynaklardır. Osmanlı teşkilatında adli ve idari birimin başında yer alan kadılar tarafından tutulan bu sicillerde merkezden gelen emir, ferman ve buyruldukların yanı sıra tayinler, nikah akitleri, boşanma, nafaka, vasi tayini, miras, tereke, satış işlemleri, alacak-verecek davaları, sulh, hırsızlık, katil, yaralama, zina, görevi kötüye kullanma gibi çeşitli hukuki ve idari konular ile ilgili kayıtlar yer almaktadır. Hukuk tarihi çalışmalarında bu kayıtlardan istifade edilerek Osmanlı toplum hayatı ve gündelik yaşantısındaki ekonomik ve sosyal örgütlenmeleri, hukuki durumları ve sosyal güvenlik hakları gibi konular incelenebilmektedir.

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nin kalabalık ve kozmopolit bölgelerinden biri olan Galata kazasına ait Şeriye sicilleri kaynak olarak kullanılacaktır. Galata, doğudan ve batıdan gelen ticaret mallarının değiş-tokuş edildiği, ticari hareketliliğin fazla olduğu bir liman bölgesidir. Bu hareketlilik içerisinde borçlar hukukunun uygulanışını yansıtabilecek kaynakların başında siciller gelmektedir. Bu nedenle 17. yüzyılın ikinci yarısına ait 90, 94, 108 ve 141 numaralı Şeriye sicillerinde yer alan borç davaları değerlendirilmiştir. 1662, 1665, 1672 ve 1688 yıllarına ait bu defterler içerisinde kayıtlı borç davaları incelenerek borç alma-verme şekilleri, ödeme yöntemleri, tarafların mahkemeye gelme amaçları tasnif edilmiş, bulgular teorik bilgiler ile karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Teorik bilgilerle kıyaslama yapabilmek adına farklı dava kayıtları incelenmiştir. Özellikle aynı konudaki farklı özellik taşıyan dava kayıtları bir araya getirilerek uygulamada değişikliğin söz konusu olup olmadığı sorusunun peşine düşülmüştür. Böylece mahkemeye intikal eden alacaklı-borçlu kişilerin haklarının ne şekilde korunduğu, hak sahibinin hakkının nasıl temin edildiği, ispat yöntemlerinin neler olduğu, borcun ödenmesinde başvuru olan diğer yollar, borcu düşüren sebepler, kefil tayini, bireyler arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi gibi hukuki işlemler ortaya koyulmuştur. Ayrıca kadıya intikal eden meselelerde sadece Müslümanların değil Osmanlı tebaası olsun olmasın farklı din, mezhep ve kimliklere mensup kişilerin ticari münasebetlerinin yer alıyor olması Osmanlı adalet sisteminin herkese cevap verebilir nitelikte bir hukuk mekanizması oluşturduğunu tespit etmek ve gözlemlemek açısından da ilginç olacaktır.

1. Sicillere Kayıtlı Borç Davaları

Şeriye sicillerinde borcu tanımlamak için *deyn* ve *karz* kelimeleri kullanılmaktadır. Deyn, zimmette sabit olan ve alacaklıya ait bulunan malı ifade eder¹. Karz ise geri alınmak üzere başkasına verilen mal veya borç demektir². Bu kelimeler sicillere kayıtlı borç davalarında "*cihet-i deyn-i şer'i*" veya "*cihet-i karz-ı şer'i*" lafzıyla birbirlerinin yerine kullanılabilmiştir.

Borç ilişkisini oluşturan üç temel unsur vardır. Birincisi borcun tarafları, ikincisi borcun konusu, üçüncüsü de borcun sebebidir. Borcun tarafları borçlu ile alacaklıdır³. Sicillerde alacaklıların kadıya başvurarak borçlu kişinin zimmetinde ne kadar hakkı olduğunu belirttikleri ve borcun ödenmesini talep ettikleri görülmektedir. Böylece davanın bu ilk kısmında borcun tarafları ve borcun konusu açıklanmış olur. Alacaklının mahkemeye başvurma sebebi borcun hukuk yoluyla ödenmesini sağlamaktır. Ancak dava her zaman alacaklı tarafından açılmayabilir. Örneğin bir dava kaydında Hasan b. Abdullah, validesi Mülayim'e olan borcunu mahkemeye

¹ M. Akif Aydın, "Deyn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 266.

² H. Yunus Apaydın, "Karz", *TDVİA*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s. 520.

³ Örnek olarak, "...Mehmed Ağa zimmetinde cihet-i deyn-i şer'iden bin beş yüz esedî kuruş hakkım olub..." Alpaslan Yüksek, *Galata Mahkemesine Ait 141 No'lu Şer'iye Sicilinin (H. 1098-1099) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2012, s. 128.

⁴ Örnek olarak, "...Zaho zimmetinde cihet-i karz-ı şer'iden altı yüz kı'ta esedî gurus hakkım olub hatt-ı husus mezbûrdan bana lazım altı yüz gurus deyni olduğuna..." *Galata Şer'iyye Sicili (G.Ş.S.)*, Defter No: 103, Kayıt No: 17-e.

⁵ M. Akif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım ve Yayın, İstanbul 2009, s. 378.

bildirmiştir⁶. Bu şekilde mahkemeye intikal eden vakalar çok nadirdir. Borçluların buna ihtiyaç duymasının sebebi ise kadı tarafından düzenlenen hüccetin hukuki bir çekişme söz konusu olduğu vakit mahkemenin hücceti elinde bulunduranın lehinde karar vereceğinin biliniyor olmasıdır. Hüccetlerin bu kullanım tarzı şer'î mahkemenin günümüzdeki noterler gibi, hukukî durumu olduğu gibi kaydettiklerini ve hüküm altına aldıklarını göstermektedir⁷. Böylece alacaklı tarafından daha fazla bir borcun talep edilmesinin yahut alacaklının vefat etme durumunda varislerinin farklı iddialarda bulunmalarının önüne geçilmiş olur.

Sicillerdeki borç davalarının büyük bir kısmını alacaklı ile borçlu arasındaki ihtilaflar oluşturmaktadır. Açılan dava karşısında, davalının tutumu üç şekilde olabilir. Bunlardan birisi davayı *inkâr* etmektir. Bu durumda tahkikat ve deliller gündeme gelir. İkincisi borçlu, davacının talebini kabul edebilir. Bu durumda oluşan kararın sebeplerinden biri olan *ikrar* söz konusudur. İddianın inkârı hâlinde ise, ispat davacıya düşer. Üçüncüsü ise, borçlu davacının talebini kısmen kabul, kısmen de inkâr edebilir. Davanın kabul edilen kısmı için dava sona erer, inkâr edilen kısmı içinse devam eder⁸.

1.1. İkrar

Sözlükte ispatlamak, itiraf etmek, bir durumu haber vermek anlamlarına gelen ikrar, hukukta kişinin kendisi aleyhine başkasına ait hakkı kabul etmesini ifade eder⁹. Mahkeme huzurunda edilen ikrar kesin delil olarak kabul edilen hukuki bir muameledir¹⁰. Bu durumda kadı ikrarı hükmüne dayanak eder. Çünkü ikrarla, gerçeğin ortaya çıktığı kabul edilmiş olur. Bazı davalarda hüküm oluştuktan sonra davalının ikrarından döndüğü görülmektedir. Bu takdirde hükümde herhangi bir farklılık da meydana gelmez¹¹. Buna karşılık def davasının yolu açılmış olur¹². Sicillerde ikrar sonucu oluşmuş pek çok hüküm vardır. Davacı kadıya başvurup “*taleb eylediğimde edâdan imtinâ' ider*” yahut “*deynim olduğu inkâr idecek*” şeklinde borçlunun borcunu ödemekten kaçındığını bildirir. Bu durumda mahkeme borçluya iddianın doğruluğunu sorar. Borçlunun “*deynim vardır*” diyerek borcunu “*ikrâr ve i'tirâf*” etmesinin ardından, kadı belirtilen müddet içerisinde borçlunun borcunu ödemesini tembih ederek davayı sonlandırır. Borç davalarında kısmen ikrar söz konusu olduğunda ise dava kabul edilen kısımda sona ererken, reddedilen kısımda devam etmektedir. Örnek bir dava kaydında, Yakomi v. Yani, İlya v. Yani

⁶ “*Mahmiye-i Galata'da el-Hâc A'mâ mahallesinde sâkin Hasan bin Abdullah nâm kimesne mahfil-i kazâda vâlidesi işbu râfi'atü'l-kitâb Mülâyim bt. Abdullah nâm hâturn muvâcehesinde ikrâr ve i'tirâf edip mezbûre Mülâyim'e cihet-i karz-ı şer'iden fiddî râyic-i fi'l-vakt on beş bin akçe zimmetimde vâcibü'l-edâ ve lâzümü'l-kazâ deynim vardır dedikde gibbe't-tasdikî ş-şer'î mâ hüve'l-vâki' bi't-taleb ketb olundu. Fi'l-yeymi'r-râbi' ve'l-ısrîn min Zilka'deti ş-şerife li sene selâse ve seb'in ve elf. Şuhûdü'l-hâl: Umdetü'l-müderrişin Hasan Efendi b. Mustafa, Abdülkâdir Çelebi b. el-Hâc İsa, Mehmed Çelebi b. Ahmed Bey el-Yesârî, Ahmed Bey b. Kasım Paşa.*” Salih Kahrıman ve Recep Fuat, *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil*, İsam Yayınları, İstanbul 2012, s. 306.

⁷ Ahmed Akgündüz, *Şer'iyye Sicilleri I*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988, s. 21. Hüccet sözlükte delil ve bir fiilin sabit olduğuna vesile olan şey demektir. Şer'iyye sicillerindeki anlamıyla hüccet, hâkimin hükmünü ihtiva etmeyen, taraflardan birinin ikrarıyla diğerinin tasdikini havi bulunan ve üzerinde bunu düzenleyen hâkimin mühür ve imzasını taşıyan senet demektir. Taraflara verilen hüccetlerin bir sureti sicile kaydolunur. Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, s. 36. Mahiyetleri ve düzenleniş tarzları aynı olmakla beraber, konularına göre hüccetlerin birçok çeşidi mevcuttur. Bkz. Ahmed Akgündüz, “Şer'iyye Mahkemeleri ve Şer'iyye Sicilleri”, *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 54.

⁸ Ahmed Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukuku Külliyyâtı*, C.1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2011, s. 837.

⁹ Ferhat Koca, “İkrâr”, *TDVİA*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 38.

¹⁰ *Türk Hukuk Lügati*, Türk Hukuk Kurumu, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 155.

¹¹ Fahrettin Atar, *İslâm Adliye Teşkilâtı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2020, s. 330-331.

¹² Karşı dava (def'), davalı tarafından davacının iddiasını reddedecek bir dava açılmasıdır. Alacak davasında bulunan bir kimse, ödünç olarak verdiği belli bir meblağı dava ettiğinde davalı “ben onu sana ödemiştin”, “sen beni ondan ibra etmişsin”, “biz sulh olmuşuk”, “bu meblağ ödünç değildir, sana satmış olduğum falan malın bedelidir”, gibi bir savunma yaparsa karşı dava açmış sayılır. Abdülaziz Bayındır, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, s. 132-133.

için işlediği fiçuların ücretini kendisine ödemediğini kadıya bildirerek alacağını talep etmiştir¹³. İlya, Yakomi'nin iddiası karşısında “*fi'l-hakika müdde'i-i mezbûr benim için işlediği fuçular ücretinden iki bin beş yüz akçe deyni olduğunu ikrâr idüb zikr olunan sekiz çubuk kıymeti olan üç yüz yirmi akçeyi inkâr idecek*” ifadesiyle borcun bir kısmını kabul ettiği, kalan kısmı ise reddettiği anlaşılmaktadır.

1.2. İnkâr

Borç davalarında inkâr da söz konusudur. Esasen inkâr olay mahkemeye intikal etmeden önce başlamış demektir. Borçluların olay mahkemeye yansdıktan sonra borçlarını kabul etmesindeki en büyük etken mahkemenin inkâr söz konusu olduğunda başvurduğu ispat¹⁴ yöntemleridir. İslam hukukunda en önemli ve en kuvvetli delillerden biri şahitliktir. Osmanlı hukuk sisteminde de şahitliğe büyük önem verilmiştir. Kadı mahkemelerinde görülen davalarda iki tür şahitlik görülmektedir. Bunlardan biri dava konusuyla ilgili şahitliktir. Bu tür şahitliklere *udûl-ı müslimîn* ya da *şuhûdü'l-'udûl* tabirleriyle kayıtlarda yer verilir. Diğer dava ve mahkeme ortamına yapılan şahitliktir. Bu da *şuhûdü'l-hâl* vasıtasıyla yapılır¹⁵.

Davalarda bir hakkın ispatı için görgü şahitlerinin şahadetine başvurulmaktadır. Bunların hadiseye vâkıf olması yani şahadet edeceği konuda kesin bilgiye sahip olması şarttır. Şahitlikte bir ihbar söz konusudur. Yani şahidin bilgi sahibi olduğu konuda kaza heyetini haberdar etmesi gerekmektedir. Bu ihbar, hükümlerde “*şehadet ederim*” beyanı ile kaydedilmiştir¹⁶. Şahidin kadı huzurunda şahadetini bu şekilde ifade edip, mahkeme heyetini haberdar etmek suretiyle şahitliğini yerine getirmesi sicillere “*edâ-i şehâdet-i şer'îyye*” veya “*edâ-i şehâde*” şeklinde kaydedilmiştir¹⁷. İnkâr davalarında şahitlerin davalının karşı tarafa borcu olduğuna dair şahadetleri yeterlidir. Kadı da bu şahitliği delil olarak kabul edip hükmünü oluşturur¹⁸. Öte yandan, ölen bir kişinin borçlu yahut alacaklı olduğuna, borçluya tanınmış mühlete, alacaklının elinde bulundurduğu rehine, borçlunun tayin ettiği kefile ve yine borçlunun vasisi olan kişiye dair birçok borç davasında anlaşmazlığın çözümlenmesinde rol oynayan en önemli unsur görgü şahitleridir. Bu yüzden Osmanlı hukuk sisteminde özellikle şahitlerin adaletli davranmaları konusunda titizlikle durulmuş ve bu konuda bir sistem de geliştirilmiştir. Sicillerdeki dava kayıtlarının büyük bir kısmında şahitlerin *adil* ve *Müslüman* oldukları belirtilmiş ve bu husus “*udûl-ı müslimîn*” şeklinde ifade edilmiştir¹⁹. Bu ifade şahitlerin hakkı gözeten kimselerden seçildiğine işaret eder ve hem olayın görgü şahitleri hem de *şuhûdü'l-hâl* için kullanılmaktadır.

¹³ Sevgi Akkoyun, Galata Mahkemesine ait 94 No'lu (H. 1074-1075) Şer'îye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Samsun 2019, s. 323-324.

¹⁴ İspat sözlükte “delil getirmek, bir şeyi açıklığa kavuşturma, bir hak ve olgunun gerçekliğini delille ortaya koyma” gibi anlamlara gelmektedir. Ali Bardakoğlu, “İspat”, *TDVİA*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 492.

¹⁵ Mahkeme ortamına tanıklık eden şahitler, hüccetlerde ve bunların sicillere kaydedilmiş suretlerinde *şuhûdü'l-hâl* başlığı altında yer almaktadır. İsmail E. Erünsal, Osmanlı Mahkemelerinde Şâhitler: Şuhûdü'l-'udûlden Şuhûdü'l-hâle Geçiş, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, S. LIII, 2019, s. 10, 17.

¹⁶ İslam hukukçularının çoğunluğu, şahitlik ederim lafzının kullanılmasının şart olduğunu, bunun dışındaki kelimelerle ve deyimlerle yapılacak şahitliğin geçerli olamayacağını ileri sürmüştür. Bazı fıkıh bilginleri ise şahidin şöyle gördüm, şöyle işittim şeklindeki ifadeleri şahadet olarak kabul edilebileceğini söylemişlerdir. Çünkü Kuran'da ve Resüllullah'ın sözlerinde şahadet lafzının, şahitlikte şart olduğuna işaret eden bir delil yoktur. Kemal Yıldız, *İslam Yargılama Hukukunda İspat Vasıtası Olarak Şahitlik*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 28-29.

¹⁷ Örnek olarak; “*biz bu husûsa şâhidlerüz şehâdet dahî iderüz deyü edâ-i şehâdet-i şer'îyye eylediklerinde*”. Sevgi Akkoyun, *Agt*, s. 339-340.

¹⁸ Fahrettin Atar, *İslam Adliye Teşkilatı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, s. 315-317. Muhammed Emin Ak, *İslam Ceza Muhâkemesi Usûlünde İspat Vâsıtaları ve Değişim*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2017, s. 73-75.

¹⁹ “adil” kelimesinin çoğulu *udûl*, adil olan, iyiliği kötülüğüne üstün olan kimse anlamına gelmektedir. *Türk Hukuk Lügati*, s. 4.

İnkarın söz konusu olduğu bir dava örneğinde Ramazan b. Hasan, Mustafa b. Hüseyin'den alacağı olduğu iddiası ile mahkemeye başvurmuştur²⁰. Mustafa'nın borcunu kabul ettiği dair şahitlerin (alâ ruûsi'l-işhâd) bulunduğunu da ifade etmiştir. Davalı iddia edilen kadar borcu olmadığını söyleyerek, yalnızca borcun bir kısmını inkâr etmiştir. Bunun üzerine kadı, davacıdan iddiasını ispat etmesini (beyyine) istemiştir. Ramazan'ın iddiası lehinde “mahalle-i merkûme sükkânından Hasan Reis b. Receb ve Mustafa Beşe b. Abdurrahman nâm kimesneler li ecli'ş-şehâde meclis-i şer'a hâzırân olup” şahitlik etmişlerdir. Şahitler Ramazan'ın iddia ettiği kadar Mustafa'dan alacağı olduğunu ve bunu bizzat kendilerinin de bulunduğu bir ortamda ikrar ettiğini söylemişlerdir. Bunun üzerine kadı Mustafa'nın borcunu ödemesi gerektiğine karar vermiştir.

Mahkeme davacının hukuki bir delil getirememesi veya lehine şahitler bulamaması durumunda diğer bir ispat yöntemi olan yemine başvurabilir. Davacı veya davalının bir olayın doğruluğu konusunda Allah'ın adını anıp beyanda bulunması mahkemede ispat vasıtalarından biri olmuştur²¹. İnkâr söz konusu olduğunda kadınlar hüküm tesis edebilmek adına taraflara yemin teklif etmiştir. Yemin davacının talebi üzerine davalıya önerilir. Bunun sebebi yemin talebinin davacının hakkı olmasıdır. Ayrıca yemin teklif edilmesi kadının yetkisindedir. Davalının yemin etmesi durumunda dava düşer²². Sicillerde iddiasını ispat edemeyen alacaklılara da borcunu ödediğini iddia edip ispatlayamayan borçlulara da yemin teklif edildiği görülmektedir. İslam hukukunda bunun sabit bir uygulaması yoktur. Hanefi mezhebi hukukçuları yemini ispat için değil müdafaa için bir delil olarak kullanmış ve sadece davalı tarafa düştüğünü söylemişlerdir²³.

İslam hukukunda yemin edilirken birtakım prensiplere uyulması gerekir. Müslümanlar Kur'an üzerine ve Allah adına yemin etmektedirler. Zımmî statüsündeki gayrimüslimler ise kendi kutsal kitaplarının üzerine yemin etmektedirler. Sicillerde Müslümanların “alâ vefki'l-mes'ûl yemîn billâhi'l-aliyyi'l-azîm²⁴”; Hristiyanların “alâ vefki'l-mes'ûl yemîn billâhi'llezî enzele'l-İncile alâ İsa -aleyhi's-selâm²⁵”; Yahudilerin ise “hasbe'l-mes'ûl yemîn billâhi'llezî enzele't-Tevrâte alâ Musa aleyhi's-salâtü ve's-selâm²⁶” örneklerindeki gibi yemin ettikleri görülebilmektedir.

Bir dava kaydında mahkemeye başvuran Aslan v. Dimitri, Yorgi v. Kalayodi'nin kendisine borcu olduğunu iddia etmiştir²⁷. Yorgi, bu iddiayı kabul etmekle birlikte “meblağ-ı mezkûru mukaddemâ kendüye bi't-tamâm edâ ve teslîm eyledim” ifadesiyle borcunu zamanında ödediğini belirtmiştir. Bu durumda davacıdan “beyyine taleb olundukda” ifadesiyle iddiasını delil ile ispat etmesi beklenilmektedir. Çünkü beyyine davacının ortaya getirmesi gereken şeydir²⁸. Çoğu zaman davacıdan iddiasını destekleyecek olan bir beyyine getirmesi, davalıdan ise yalnızca yemin etmesi istenmiştir. Ancak iddia sahibi olma durumu olaydan olaya değişiklik gösterebileceği için beyyine getirme görevi sadece davayı açan tarafa yüklenmiş bir yük değildir. Davalı konumunda olan tarafın da karşı beyyine getirmesi mümkün olduğu gibi iddia sahibinin yemin etmesi imkânı da vardır²⁹. Dava kaydına dönülecek olursa, “ityân-ı beyyineden izhâr-ı acz edip” ifadesiyle

²⁰ Salih Kahrman ve Recep Fuat, *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil*, s. 148.

²¹ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *TDVİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 419.

²² İlber Ortaylı, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994, s. 56-57.

²³ Resûllullah, “Delillerle davasını ispat etmek davacıya, yemin ise iddiayı reddedene düşer.” mealindeki hadisiyle yeminin iddiayı reddedene tevcih edileceğini belirtmiştir. Nitekim bir arazi davasında önce davacıdan delil ile davasını ispat etmesini istemiş, davacı, davasını ispat edemeyince, Resûllullah davalıya yemin teklifinde bulunmuştur. Fahrettin Atar, *age*, s. 331. Ahmet Akgündüz, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986, s. 366.

²⁴ Akkoyun, *Agt*, s. 332.

²⁵ Kahrman ve Fuat, *age*, s. 147-148.

²⁶ Akkoyun, *Agt*, s. 388-389.

²⁷ Kahrman ve Fuat, *age*, s. 158-159.

²⁸ Beyyine, zahir olan, ortada bulunan, ilk bakışta algılanan şeyin zıddını (hilâfını) ispat etmektir. Beyyine yani kanıt ispat için; ispat ise hakkın tecelisi içindir. Mehmet Esat Sarıcaoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Gıyâbî Yargılama ve Davalıya Yemin Teklifi*, *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature, and History of Turcic*, 10/1, Ankara 2015, s. 689.

²⁹ Ali Bardakoğlu, “Beyyine”, *TDVİA*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, s. 97-98.

alacaklının davasını ispat etmekten aciz olduğu anlaşılmaktadır. Bunun üzerine kadı kendisine yemin teklif etmiştir. Ancak Aslan’ın “*yeminden nükûl etmeğîn*” ifadesiyle yeminden kaçındığı görülmektedir. Bu durumda Aslan davasından (mu‘arazadan) men edilmiş, davası düşmüştür. Çünkü davacı yeminden nükul edince davalının savunması kabul edilmektedir. Eğer davacı yemin etseydi bu takdirde iddiası kabul edilirdi³⁰. Davacının iddiasını ispat etmekten aciz olduğu durumlarda kadı, davalıdan da yemin etmesini isteyebilmektedir. Bu durumda davalının yemini kabul etmemesi, suçlu olduğunun delili sayılır³¹.

Dava kaydına göre, Ali Bey, Duka Reis’e bir yıl önce borç vermiştir. Duka Reis’in borcunu ödememesi üzerine Ali Bey mahkemeye başvurmuştur³². Duka Reis “*târih-i mezbûrda müdde ‘î-i mezbûrun yedinden ancak kırk sekiz bin akçe istikrâz ve kabz eyledim deyip ziyâde iki bin akçe kabzını münkir olucak*” ifadesiyle borcunun iddia edildiği kadar olmadığını söylemiştir. Kadı, alacaklıdan iddiasını ispat etmesini istemiş ancak Ali Bey’in iddiasını ispat etmekten aciz olduğu belirtilmiştir. Bunun üzerine kadı, borçluya yemin teklif etmiştir. Duka Reis’in yeminden kaçınması üzerine Ali Bey’in iddiası kabul edilmiş, borçluya borcunu ödemesi tembih edilmiştir. Davalının yemin etmesi gerektiği bir durumda bundan kaçınmış olması (nükûl) onun aleyhine bir delil olarak kabul edilmiştir³³. Davacıya yemin önerildiğinde davacı bunu kabul etseydi iddia edilen olayın meydana geldiği anlaşılacaktı. Böyle bir durumda birçok fıkıhçıya göre anlaşmazlık yeni deliller ortaya çıkarılınca kadar ortadan kalkar. Hatta bazı fıkıhçılara göre yeminden sonra artık yeni deliller bulunsa bile yeniden dava açılmaz³⁴. Ancak bazı davalarda davalı iddiayı ikrar etmiş olsa bile kadının davacıdan beyyine talep ettiği tespit edilmektedir.

Bir dava kaydında görüldüğü üzere Yani v. Petro, Yorgi v. Petro’dan alacağı olduğu iddiası ile mahkemeye başvurmuştur³⁵. Yorgi, alacaklının iddia ettiği borcun bir kısmını kabul, kalanını da inkâr etmiştir. Bu durumda kadı, Yorgi’den borcun kabul ettiği kadarını ödemesini ilzam etmiş, alacaklıdan ise iddiasını ispat edebilmesi için beyyine talep etmiştir. Yani v. Petro, “*ityân-ı beyyine için istimhâl itmekle*” diyerek kadıdan süre istemiştir. “*mehil-i şer ‘î virilüb*” ifadesinden Yani’nin ek süre talebinin kabul edildiği anlaşılmaktadır. Böylece kadı davalının ikrarı ile hüküm vermiş ancak tarafların mağduriyet yaşamaması için alacaklının beyyine ile iddiasını ispat etmesi yolunu da açmıştır.

1.3. Borcu Düşüren Sebepler

Borç davası iki şekilde sona ermektedir. Birincisi, taraflar arasındaki anlaşmazlığın çözülmesi ile borç ilişkisinin davadan önceki hale dönmesidir. İkincisi ise, borcun ödenmesi suretiyle alacak davasının düşmesidir. Borcun sona ermesi ile borçlu yükümlülüğünden kurtulmuş, alacaklı da hakkını almış olur³⁶.

Borcu sona erdiren sebeplerden biri *îfâdır*. Fıkıh literatüründe, borçlanılan edimin gerektiği şekilde yerine getirilmesi anlamında kullanılmıştır³⁷. İfâ çoğu defa *edâ* ve *kazâ* terimleriyle ifade edilmiştir³⁸. Sicillere de “*lâzümü’l-edâ vâcibü’l-kazâ deynimdir dedikde*” lafzıyla

³⁰ Akgündüz, *age*, s. 730.

³¹ Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998, s. 348.

³² Kahriman ve Fuat, *age*, s. 208-209.

³³ Cevdet Yavuz, “Dâva”, *TDVİA*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, s. 15.

³⁴ Ertuğrul Boynukalın, “Yemin”, *TDVİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 419.

³⁵ Akkoyun, *Agt*, s. 166-167.

³⁶ Abdullah Kahraman, *İslam Borçlar Hukukunda Takas*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 8.

³⁷ Bilal Aybakan, “İfâ”, *TDVİA*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 498.

³⁸ Fıkıh usulüne ait bu kavramlar, münferit anlamdaki yükümlülüklerin yerine getirilmesi için kullanılan birtakım spesifik anlamdaki kavramların süzölmüş halini temsil eder. Kavram belirlemede İslam alimleri Kur’an veya Sünnet’te yer alan kelimelere öncelik tanımışlardır. Edâ ve kazâ böyle bir anlayışa örnek teşkil etmektedir. Hanefiler, edâyı, “emir sebebiyle sabit olan vâcibin aynı teslim” şeklinde tanımlamaktadırlar. Kazâyı ise “emir sebebiyle sabit olan vâcibin mislini teslim etmek” şeklinde tanımlamaktadırlar. Bu kavramlar bu anlamları ile borcun yerine getirilişini ifade

kaydedilmiştir³⁹. İfâ ile alacaklı borçludan talep ettiğini elde etmiş, borçlu da borcundan kurtulmuş olur. Böylece alacaklı ile borçlu arasındaki hukuki bağa son verilir. Alacak sona erdiği için de alacaklı ona bağlı olan talep hakkını da yitirmiş olur. Bu nedenle, alacaklı ikinci bir ifâ talebinde bulunamaz⁴⁰.

İfânın gerçekleşmesi her durumda mümkün olmamaktadır. Bazı borç davalarında borçlunun borcunu zamanında ödeme imkânı olmadığı görülmektedir. Bu ifâ imkansızlığı borcu düşüren sebeplerden biridir. İfâyı imkansızlaştıran borçlunun borcunu ödemekten aciz olması durumudur. Bu durumda alacaklı, borcun ifâ edilmesini borçludan isteyemez. Bu nedenle borç davası da kendiliğinden sona erer⁴¹. Sicillerdeki kayıtlarda, aciz durumda olan borçluların kadıya başvurarak, borcunu ifâ edemeyeceğini bildirdiği tespit edilmektedir. Kadı, borçludan durumunu şahitlerle ispat etmesini talep etmektedir. Borçlunun borcunu ödeyemeyecek durumda olduğu ispat edildiği takdirde borçlu borcundan kurtulur. Mesela on bin akçe borcunu ödeyemediği için üç aydır hapiste olan Fatma Hatun ibneti Sinan için şahitler “*ma ‘sere ve müflise ve fakîr ve âcize ve muhtace*” olduğunu, on bin akçeyi ödeyemeyeceğine dair şahitlik etmişlerdir. Kadı, mahkûmun serbest bırakılmasına, tahliyesine karar vermiştir⁴².

Borç davasını sona erdiren işlemlerden biri de ibrâdır. Sözlükte “aklamak, temize çıkarmak, yükümlülükten kurtarmak” gibi anlamlara gelen *ibrâ*, hukuk terimi olarak alacaklının alacağından vazgeçmesi ve haklarından feragat etmesi demektir⁴³. Sicillerde çok sayıda örneğine rastlamak mümkün olan *ibrâ*, borç davalarındaki haliyle biri alacaklı diğeri borçlu konumunda olan iki tarafın karşılıklı anlaşarak aralarında mevcut olan borcu ortadan kaldırmaları anlamına gelmektedir. Yani alacaklı, borçluyu borcundan kurtarmaktadır⁴⁴. Sicillerde geçen “*ibrâ-i âm kâtü ‘ü’n nizâ ‘la ibrâ ve iskât*” lafızıyla alacaklının hakkından vazgeçtiği ve tarafların birbirlerinden davacı olmayacakları ifade edilmiştir⁴⁵. Örnek bir dava kaydında, Abdullah Çelebi b. Osman’ın, Mehmed Çelebi b. Muslu’dan elli esedi gurusu alacağını tahsil etmişken kalan on altı gurusu alacağından “*mezbûr ile esir celb san‘atında müddet-i ma ‘lûmede şerîkler olub ve fesh-i akd-i şirket eyledikleri cihetle*” ifadesiyle aralarındaki ticaret ortaklığı dolayısıyla alacağından vazgeçtiğini kadıya bildirmiştir⁴⁶.

ederler. Bilal Aybakan, *İslam Hukukunda Borçların İfâsı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1996, s. 38.

³⁹ Örnek bir dava kaydı; “*Tüccâr tâifesinden işbu râfi ‘ü’l-vesika Osman Çelebi ibni Habib nâm kimesne mahfil-i şer ‘-i kavîm-i vâcibü ‘t-tekrîmde Ömer Reis ibni Mustafa nâm kimesne üzerine da ‘vâ ve takrîr-i kelâm idüb bundan akdem mezbûr Reis otuz bin altı yüz elli nakd-i râyic-i fi ‘l-vakt fiddî akçeye ikrâz ve teslim itmişdim taleb eylediğimde edâdan imtinâ‘ ider suâl olunub alı verilmesi matlûbumdur dedikde gibbe ‘s-suâl mezbûr Ömer Reis cevâbında fi ‘l-vâki ‘ müdde ‘î-i mezbûr Osman yedinden otuz bin altı yüz altı elli akçe istikrâz ve kabz eyledim hâlâ zimmetimde vâcibü ‘l-edâ ve lâzîmü ‘l-kazâ deynimdir deyü i ‘tirâf itmeğîn alâ müceb-i i ‘tirâfihî meblağ-ı mezbûru müdde ‘î-i mezbûr Osman Çelebi ‘ye edâya teslim tenbih birle mâ hüve ‘l-vâki ‘ bi ‘t-taleb ketb olundu. Fi ‘l-yevmi ‘s-sâmin min Rebî ‘ülevvel sene 1075. Şuhûdü ‘l-hâl: Ahmed Yazıcı Ser-Bölük, Mustafa Çelebi ibni Receb, Hamza b. Abdülğani.” Akkoyun, Agt, s. 235.*

⁴⁰ Aybakan, *İslam Hukukunda Borçların İfâsı*, s. 42.

⁴¹ Kemal Oğuzman ve Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. 1, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2013, s. 455.

⁴² Akkoyun, agt., s. 326-327.

⁴³ H. Yunus Apaydın, “İbrâ”, *TDVİA*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 263.

⁴⁴ Sinan Akdoğan, *Türk Hukukunda İbra Sözleşmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2006, s. 4. Konusu bakımından *ibrâ* altı başlık altında incelenebilir. *İbrâ*; dava ve husumete ilişkin, deyne ilişkin, malvarlığına ilişkin, malvarlığı alacağına ilişkin, emanete ilişkin ve çeşitli haklara ilişkin olabilir. Mehmet Aykanat, “Osmanlı Hukukunda İbra Türleri”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S 1, 2018, s. 614.

⁴⁵ *İbrâ* ile birlikte kullanılan *iskat* kelimesi *ibrâya* göre daha genel ve kapsamlıdır. *Iskat*, bir hakkın hak sahibine intikali söz konusu olmaksızın düşürülmesi anlamında hukukî bir işlemdir. Yani davanın düşmesi için bir bedel ödenmemektedir. Bu noktada *iskat*, bir bedel karşılığında gerçekleşen *ibrâ* işleminden ayrılmaktadır. Ancak karşılığında bedel alınmış bile olsa sabit bir hak veya borcun karşı tarafa intikal etmeyip düştüğü göz önüne alırsa her iki işlemin de karşılandığı düşünülebilir. Bu durum sicillerde birlikte kullanılmış olmalarının sebebini de açıklamaktadır. Ali Bardakoğlu, “*Iskat*”, *TDVİA*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, S. 137.

⁴⁶ Yüksek, agt., s. 135.

İbrâ ve ıskat niteliği taşıyan pek çok işlem bulunmaktadır. Sulh, hibe, kefalet, havale, rehin gibi işlemler ibrâya ilişkin hükümler taşımaktadır ve borcun sona erme sebepleri arasında yer almaktadır. Sözlükte “barışma, barış, uzlaşma, anlaşma, barıştırma” gibi anlamlara gelen sulh kelimesi, fıkıh terimi olarak bireyler ve toplumlar arasındaki çekişmelerin anlaşmayla sona erdirilmesini veya bu nitelikteki anlaşmayı ifade eder. Bu terim, fıkıh literatüründe daha çok “fertler arasında mevcut bir anlaşmazlığın karşılıklı rıza ile ortadan kaldırılmasını konu alan akid” veya görülmekte olan bir davanın anlaşmayla sona erdirilmesi anlamında kullanılır. Tarafların mahkeme dışında yaptıkları bu sulh akdini, kadıya başvurup tescil ettirmeleri gerekir⁴⁷. Bir dava kaydında, Meyhaneci Dimitri v. Nikola, Konstantin v. Yani'den alacağı olduğunu, borcunu talep ettiğinde “*beynimizde münâza'ât-ı kesire ve muhâsamât-ı ekîde vâki'a olmuşidi*” diyerek aralarında tartışma ve kavga meydana geldiğini bildirmiştir⁴⁸. Bunun üzerine “*beynimizde muslihûn tavassut edip meblağ-ı mezbûrdan beni iki bin akçeye sulh eylediklerinde*” ifadesiyle arabulucuların iki bin akçeye sulh olunması için kendisini ikna ettiklerini söylemiştir. Konstantin'in bu meblağı ödemesi üzerine borç davası ibrâ ve ıskat edilmiştir. Yani borçlunun bir sulh bedeli ödemesi ile alacaklı ve borçlu birbirlerinin zimmetlerini ibrâ etmiş ve böylece dava kapanmıştır.

Sulh ile ilgili dava kayıtlarına bakıldığında arabuluculuk yapan kişilerin *muslihûn* olarak adlandırıldığı görülmektedir. Muslihûn, barışı temin eden, uzlaştırıcı demektir. Borç davalarında tarafların bir anlaşmaya varabilmesi için onları ikna edebilecek, aralarındaki çatışmayı sonlandırabilecek araçlara ihtiyaç duyulurdu. Muslihûn, örneğin şühüdül-hâl gibi belirli kişilerden oluşmayıp davalı-davacı kişilerin saygı duyduğu, yakın çevrelerince iyi bilinen ve dürüstlükleri ile tanınan kimselerden olduğu görülmektedir⁴⁹. Sonuçta arabulucular sayesinde mahkemenin iş yükü hafiflemektedir.

Borcu sona erdiren işlemlerden biri de hibedir. Sözlükte “karşılıksız vermek, bağışlamak” anlamına gelen hibe hukuk dilinde, bir malın karşılıksız olarak bir başkasına devredilmesini ifade eden akdin adıdır⁵⁰. İslam hukukunda kişinin alacağını borçlusuna hibe etmesi ibrâ cümlesinden bir işlemdir. Hibe ile borç davası düşmektedir. Böylece hibe edilen şey, bağışlananın mal varlığına dahil olmaktadır⁵¹. Örnek bir dava kaydında Mehmed b. Sinan'ın alacağını, ödeme imkânı olmadığı için borçluya hibe ettiği görülmektedir⁵². Mehmed b. Sinan, Ömer b. Mustafa'ya bin yüz yirmi akçe tutarında zeytinyağı satmıştır. Ancak “*edâya kudreti olmadığına bana ilm-i yakîni hâsıl olmağla*” ifadesiyle borçlunun borcunu ödeyebilecek güçte olmadığı bildirilmiştir. Burada *ilm-i yakîn* tabiri ile borçlunun durumunun kesin olan delillerle bilindiği belirtilmiştir⁵³. Mehmed b. Sinan “*hibe-i sahîha-i şer'iyye ile hibe ve mutâlebesinden zimmetini ibra'i-âm-ı kâtî 'ü'n nîzâ'la ibrâ ve ıskât eyledim*” diyerek hakkı olan alacağını hibe etmiştir. Böylece Ömer b. Mustafa'nın borcu hibe yoluyla ibrâ edilmiş ve borç davası düşmüştür.

İslam hukukçuları tarafından bir akid olarak kabul edilen ve borcu sona erdiren işlemlerden biri de rehindir. Rehin, bir alacak karşılığında gerektiğinde hakkını tahsil etmek üzere bir malın

⁴⁷ Fahrettin Atar, “Sulh”, *TDVİA*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 482.

⁴⁸ Kahriman ve Fuat, *age*, s. 70.

⁴⁹ Mustafa Avcı, “Osmanlı Ceza Muhakemesinde Sulh”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 1, 2017, s. 27-28.

⁵⁰ Bu hukukî işlemin taraflarına *vâhib* ve *mevhûbün leh*, bağışlamaya konu olan şeye de *mevhûb* denilir. Ali Bardakoğlu, “Hibe”, *TDVİA*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s.421.

⁵¹ Şükrü Kabukçu, *İslâm Hukukunda İbrâ*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992, s. 17. Abdulkadir Şener, *İslâm Hukukunda Hibe*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1984, s. 19.

⁵² Akkoyun, *Agt*, s. 138-139.

⁵³ Sözlükte “bir şeyi gerçek haliyle idrak etmek” anlamına gelen ilim ile “gerçeğe uygun kesin hüküm, inanç veya bilgi” mânâsındaki yakîn kelimelerinden meydana gelen terkip, “kesin olan aklî ve naklî delillerin ifade ettiği bilgi” diye tanımlanabilir. Yusuf Şevki Yavuz, “İlme'l-Yakîn”, *TDVİA*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, s. 137.

alacaklı tarafından alıkonulmasını sağlayan akdın adıdır⁵⁴. Rehinden kastedilen alacağın ödenmesini temindir, bu sebeple de rehin konusu olan malın alacaklı tarafından teslim alınması şart koşulmuştur. Rehini veren kişi borcunu ödeyinceye kadar rehin edilen mal alacaklıda kalmaktadır⁵⁵. Borçlu gerekli sürede borcunu ödemezse alacaklı kadının kararıyla bu malı satarak alacağını tahsil etme imkânına sahip olacaktır⁵⁶. Örneğin, Saliha Hatun binti Mustafa'nın borcuna karşılık evini Ahmed Beşe bin Rıdvan'a rehin bıraktığı görülmektedir. “*Ahmed Beşe yedinden kırk bin akçe istikrâz ve zabt edip ol dahi ikrâz ve teslim etmekle meblağ-ı mezbûr mukabelesinde*” ifadesiyle Saliha Hatun'un Ahmed Beşe'den borç aldığı bildirilmiştir. Borç karşılığında “*menzilimi mezbûr Ahmed Beşe'nin yedine rehin vaz' ve teslim edip ol dahi vech-i muharrer üzre irtihân ve tesellüm ve kabz eyledi*” diyerek Saliha Hatun'un evini rehin ettiği kaydedilmiştir⁵⁷. Bir başka dava kaydında ise borcun ödenmemesi üzerine rehin edilen mülkün satışı gerçekleşmiştir⁵⁸. Panayot v. Esteryo, Mehmed Ağa b. Süleyman'a olan borcuna karşılık sahip olduğu mülkünü rehin olarak vermiştir. Panayot, “*benim meblağ-ı mezbûru âhar tarîk ile edâya iktidârım olmamağla menzil-i mezbûru mezbûr Mehmed Ağa izniyle suk-i sultânide müzâyede eylediğimizde*” ifadesiyle borcunu ödeyememesi üzerine rehin verdiği mülkün müzayede edildiğini söylemiştir. Yapılan açık arttırma sonucunda Panayot'un mülküne altı yüz guruş bedel biçilmiştir. Ancak “*mezbûr Mehmed Ağa hâlîme terahhumen sekiz yüz kuruş bedel-i iddete râzı olmağın ben dahi menzil-i mezbûrun bedeli sekiz yüz esedî kuruşu olmak üzere bedel-i mezbûr sekiz yüz kuruşu mezbûr Mehmed Ağa'ya kendi deynim olan bin kuruşun sekiz yüz kuruşuna kabul eylediğimde ol dahi tevcih ve kabul itmeğın*” diyerek Mehmed Ağa'nın Panayot'un durumuna acıyarak mülkü kendi rızasıyla sekiz yüz guruş olarak saydığını bildirmiş, Panayot'un Mehmed Ağa'ya iki yüz guruş borcu kaldığı sicile kaydedilmiştir. Böylece rehin alan rehin akdini feshetmiştir.

Borcu sona erdiren işlemlerden biri de takastır. Takas, karşılıklı zimmet borçlarını düşüren bir ıskat yoludur. Bu işleme başvuran taraflar, fiilen edimde bulunmadan iki veya daha çok alacağı karşılıklı denkleştirme yoluna gitmektedir. Takas, tarafları karşılıklı ödeme yapmaktan kurtarmaktadır. Böylece îfâ masraf ve külfetine katlanmadan, borçlu borcunu îfâ etmiş, alacaklı da alacağını tahsil etmiş olur⁵⁹. Örneğin, Salih Ağa b. Süleyman sahip olduğu mülkünü sattıktan sonra borcuna takas etmiştir. Salih Ağa “*zimetinde deyn olan iki bin altı yüz kıt'a esedî kuruşa takas eylediğimde ol dahi mukâsa ve kabûl eyledi*” diyerek Ahmed Ağa b. Hüseyin'in takası kabul ettiğini bildirmiştir. Takas ile borçlu hem kendi alacağını hem de karşı tarafın alacağını sona erdirdiği, dolayısıyla her iki alacak üzerinde tasarrufta bulunduğu için bu, aynı zamanda bir tasarruf işlemidir. Bu nedenle, borçlunun takas edilen alacak üzerinde tasarruf yetkisi yoksa, takas beyanı hukuki sonuç doğurmaz⁶⁰. Takas konulu bir dava da Ali Efendi b. Şaban'ın varisleri sicile kaydedilen mülkün yirmi üç sene önce Aslan Beşe b. Halil'e satılıp, Ali Efendi'nin Aslan'a olan borcunun takas yolu ile ödendiğini kadıya bildirmişlerdir⁶¹. Ancak “*mezbûr Aslan beni bi-gayr-ı hakkın vaz'-ı yed ider*” lafzıyla Aslan Beşe'nin haksız bir şekilde varislerden borç talebinde bulunduğu söylenmiştir. “*deyni olan kırk bin akçeye takâs olduğuna şuhûd-ı udûl ile muvâcehesinde isbât eyledikde*” ifadesi borcun takas yolu ile yirmi üç sene önce ödendiğinin

⁵⁴ Ahmed Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Özel Hukuk II*, C. 3, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2012, s. 834. Halit Çavuş ve Hasan Hacak, “Rehin”, *TDVİA*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 538.

⁵⁵ Karaman, *age*, İstanbul 2012, s. 40.

⁵⁶ Abdullah Yalçın, *İslam Hukukunda Rehin*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989, s. 25. M. Akif Aydın, *age*, s. 358.

⁵⁷ Kahriman ve Fuat, *age*, s. 110.

⁵⁸ Yüksek, *Agt*, s. 159.

⁵⁹ Fahrettin Atar, *İslam Borçlar Hukukunda Takas*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994, s. 21.

⁶⁰ Fikret Eren, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Yetkin Yayınları, Ankara 2013, s. 1275.

⁶¹ Akkoyun, *Agt*, s. 254-255.

şahitlerle ispat edildiğini göstermektedir. Bu durumda Aslan Beşe davasından men edilmiş, borç davası ise düşmüştür.

Borcu sona erdiren özel yollardan biri olan takas, zimmeti borçtan kurtarma bakımından havaleye benzese de havalenin borcu nakleden, takasın ise borcu düşüren bir işlem olması bunları birbirinden ayırmaktadır⁶². Havale, borcun bir borçlunun zimmetinden diğerinin zimmetine nakledilmesi diye tarif edilebilmektedir. Havale işlemi, üç tarafın rızası yani borçlu ile alacaklı arasındaki anlaşma veya havale veren ile yeni borçlunun anlaşması yollarından biri ile kurulur. Havale veren havale ödeyicisinin kefil sayılır ve borçlu borcundan kurtulduğu takdirde kefilin de sorumluluğu ortadan kalkar. Eğer havale ödeyicisinin havale verene borcu varsa, iki borç birbirleriyle takas edilmiş olur; borcu yoksa havale verene ifâdan sonra rüçû' hakkı doğar⁶³. Örnek bir dava kaydında, Yanaki ve Varitimo adlı kişiler Yorgaki v. Nikola'ya olan borçlarını havale yoluyla ödemişlerdir⁶⁴. Yorgaki, “*Yanaki ve Varitimo meblağ-ı mezbûr üç bin altı yüz akçeyi bana mezbûr Dimitri'den icâb-ı muhîl ve kabûl-i muhtâl ve rızâ-i muhtâlun aleyhi câmi'aten havâle-i sahiha-i şer'iyye ile havâle itmekle*” ifadesiyle havaleyi Dimitri'nin yapacağını bildirmiştir. Dimitri “*fi'l-vâki' müdde'î-i mezbûre havâle olunan meblağ-ı mezbûr üç bin altı yüz akçeyi bi'd-defe'ât kendüye edâ ve teslîm eyledim min ba'd zimmetimde bir habbe hakkı bâkî kalmadı*” diyerek havaleyi gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Borcun nakil ve havalesi ile havale veren borçlu borçtan kurtulmuştur. Havale ile benzerlik gösteren kefalet akdinde ise borç asıl borçlunun zimmetinde kalmaya devam eder. Kefalet, başkasının zimmetinde sabit olan bir borcu veya kefil olunmuş bir malı teslim etme sorumluluğunu yüklenmek olarak ifade edilebilmektedir. Kefalet akdi alacaklıya sadece talep etme hakkı sağlar, borcu asıl borçlunun zimmetinden alıp kefilin zimmetine geçirmez, yani borç alacaklının zimmetinde bulunmaya devam eder. Dolayısıyla kefilin zimmetinde sabit olan şey asıl borç değil bu borcun istenmesidir⁶⁵. Sicillerde kefaletle ilgili “*kefâletle kefil olmuşidim*” yahut “*kefâlet-i sahiha-i şer'iyye ile kefil olmağın*” şeklinde ibareler geçmektedir. Örnek bir dava kaydında, Saliha binti Mustafa isimli bir kadın borcunu ödeyemediği için Galata zindanına hapsedilmiştir⁶⁶. Ancak “*Ahmed Beşe ibni Osman nâm kimesne kefil olmağın mücibiyle mezbûre Saliha'nın iflâsına ba'de'l-hükûm yesâri zuhûruna değîn kayd-ı habsden âzâde ve sebîli tahliye ve küşâde kılınb*” lafzıyla Saliha'nın borcuna Ahmed Beşe'nin kefil olduğu bunun üzerine hapisten tahliye edildiği kaydedilmiştir.

Borç davalarında görülen işlemlerden biri de vekalettir. Vekalet, bir başkasına güvenerek, bazı işlerini yapma konusunda onu yetkili kılmaktır⁶⁷. Vekaletin kuruluşuyla taraflar arasında bir borç ilişkisi oluşur ve tarafların bundan sonra üstlendikleri borçları ifa etme yükümlülüğü başlar. Vekalet akdinde asıl borç vekilin üstlendiği iş görme borcudur. Vekilin yüklendiği bu borç aksi kararlaştırılmadığı sürece şahsî borç niteliğindedir; vekil bu işi bizzat göreceğini açıklamasa da zımnen buna rıza gösterdiğini beyan etmiş sayılır⁶⁸. Örnek bir dava kaydında, Fatma Hatun babasından kalan mirası almak üzere Yusuf Beşe b. Hamza'yı vekil tayin etmiştir⁶⁹. Fatma Hatun, “*umûrun cümlesine zevci müsteşhid-i mezbûr Yusuf 'u bizim huzûrumuzda vekîl ve nâib-i menâb nasb ve ta'yîn edip ol dahi vekâlet-i mezbûreyi kabûl ve hizmet-i lâzimesini edâya müte'ahhid oldu*” ifadesiyle şahitlerin huzurunda hür iradesi ile bundan sonra her türlü davasında Yusuf

⁶² Abdullah Kahraman, “Takas”, *TDVİA*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, s. 451.

⁶³ Ahmed Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Özel Hukuk II*, C. 3, s. 259.

⁶⁴ Akkoyun, *Agt*, s. 259-260.

⁶⁵ Osman Safa Bursalı, *Osmanlı Hukuku'nda Kefalet Sözleşmesi: İstanbul ve Galata Mahkemeleri Şer'iyye Sicillerine Göre Mala Kefalet, 1791-1795/1206-1210*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s. 11-12. Ahmed Akgündüz, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Özel Hukuk II*, C. 3, s. 281.

⁶⁶ Yüksek, *Agt*, s. 238.

⁶⁷ Abdülaziz Bayındır, *İslâm Muhakeme Hukûku*, s. 39

⁶⁸ Bilal Aybakan, “Vekâlet”, *TDVİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, s. 2.

⁶⁹ Kahriman ve Fuat, *age*, s. 100-101.

Beşe'yi görevlendirdiğini söylemiştir. Dava kaydından da anlaşılacağı üzere her iki tarafın rızası ve şahitlerin huzurunda vekalet akdi gerçekleşmiştir.

Sicillerde borcun terekeden temin edilmesi ile ilgili pek çok dava kaydına rastlanmaktadır. Sözlükte “geride kalan; geriden bırakılan” anlamlarındaki muhallefin çoğulu olan *muhallefât* kelimesi yerine belgelerde *tereke* ve *metrûkât* kelimeleri kullanılmıştır. Osmanlı hukuk sistemine göre, ölen bir kişinin geride bıraktığı eşya ve mallarının tespit edilip ve bölüştürülmesi kadıların görevleri arasında yer alır. Kadı, yalnızca mirasçı veya alacaklıların talep etmesi durumunda ya da mirasçılar arasında küçük yaşta çocuklar varsa miras taksimine müdahale edebilir⁷⁰. Kişinin vefatıyla birlikte hemen mal varlığının tespiti yapılır. Ölenin bıraktığı mallar (tereke) mirasçılar arasında taksim edilmeden önce *techiz ve tekfin* masrafları karşılanır, ölen şahsın borçları varsa bunlar ödenir. Bu borçların *beyyine* veya ölenin sağlığındaki ikrarıyla mahkeme önünde usulüne uygun bir şekilde ispat edilmiş (deyn-i müsbet) olması gerekmektedir. Mal varlığı borçlarının tamamını karşılamıyorsa kadının emriyle tereke satılarak bedeli, alacaklılar arasında herkesin alacağı ile orantılı bir şekilde dağıtılmaktadır. Terekeden ödenemeyip kalan borçlar sâkit olur. Borçların ödenmesinden sonra vasiyetler yerine getirilir ve kalan mal varsa mirasçılar arasında paylaşılır⁷¹. Bir dava kaydında Budin Beylerbeyi iken vefat etmiş olan Cafer Paşa'nın varisleri arasında yer alan kızı Fatma, Cafer Paşa'ya borçlu olan Ruben'in terekесinden alacağını talep etmiştir⁷². “*müteveffâ-yı mezbûr Ca'fer Paşa hâl-i hayâtında merkûm Ruben'e on bin sikke-i hasene ibdâ' eylediği istimâ' olunmağla*” ifadesiyle Cafer Paşa'nın hayatta iken Ruben adlı Yahudiye on bin sikke borç verdiği iddia edilmiştir. Fatma Hatun “*hisse-i şer' iyyem olan beş bin sikke-i haseneyi mezbûrân İsak ve İbrahim yedinde olan tereke-i vâfiyesinden taleb eylediğimde*” diyerek hakkı olan beş bin sikkeyi vefat etmiş olan Ruben'in çocukları İsak ve İbrahim'dan talep etmiştir.

Ölen kimsenin mirasçısı olmadığı durumlarda tereke beytûlmâle intikal etmektedir⁷³. Mirasın beytûlmâle intikali kalan mirasın sahihsiz mal hükmünde olması ve devletin sahihsiz mala el koyma hakkı bulunmasından dolayıdır⁷⁴. Sicillerde beytûlmâl olarak mirası elinde bulunduran görevlilerin alacaklıları mağdur edecek tarzda hareket ettiklerine dair kayıtlara rastlanmaktadır. Örnek bir dava kaydında, Zaho Reis v. Dosko'nun varisi olmadığı için mirası beytûlmâle intikal etmiştir⁷⁵. Panayot adlı kişi “*hâlik-i mezbûr Zaho zimmetinde cihet-i karz-ı şer'den altı yüz kıt'a esedi gurus hakkım olub*” diyerek Zaho'nun kendisine borcu olduğunu bildirmiştir. Panayot, alacağını şahitlerle ispatlamış olmasına rağmen “*kable'l-ahz ve'l-istifâ hâlik olmağla hâlâ emini merkûm yedinde mazbût olan tereke-i vâfiyesinden taleb eylediğimde edâdan imtinâ' ider*” ifadesiyle beytûlmâl eminin ödeme yapmaktan kaçındığı görülmektedir. Panayot'un Zaho'dan alacağı olduğuna dair yemin etmesi üzerine beytûlmâl eminine terekeden belirtilen meblağı ödemesi tembih edilmiştir. Zaho Reis ile ilgili bir başka dava kaydında ise İvaz Reis adlı kişi Mısır'dan İstanbul'a gemisiyle Zaho adına mal getirttiğini fakat alacağını temin edemediğini

⁷⁰ Sicillerde mevcut tereke kayıtlarında ölen kişinin kimliği yanında aile durumu, eş ve çocuk sayısı, menşei, unvanı, meslek ve görevleri, servetinin miktarı ve dağılımı, menkul ve gayrimenkul mallar, nakit para ve ziynet eşyası, kitaplar, borç ve kredi ilişkileri, köle ve câriyeler, mehir ve nafaka, para rayiçleri, mal ve eşya fiyatları gibi konularda oldukça ayrıntılı bilgiler yer almaktadır. Tahsin Özcan, “Muhallefât”, *TDVİA*, C.30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 2005, s. 406.

⁷¹ Ömer Lütfi Barkan, “Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)”, *Belgeler*, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. III, S. 5-6, Ankara 1966, s. 19.

⁷² Akkoyun, *Agt*, s. 388-389.

⁷³ Tahsin Özcan, “Muhallefât”, *TDVİA*, C.30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, s. 406. Beytûlmâl görevlileri, vârihsiz ölen veya henüz varisi olup olmadığı bilinmeyen terekeleri haber aldıklarında, hiç vakit kaybetmeden olay yerine giderler ve tespit edilen terekeyi kâtip vasıtasıyla mühürlerlerdi. Mühürleme işlemi, genellikle defin gerçekleşmeden yapılırdı. Ölüden kalan eşyanın sayımı ise, defin sonrasında gerçekleştiriliyordu. Arif Bilgin ve Fatih Bozkurt, Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârihsiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytûlmâl Mukataaları, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 20, 2010, s. 8.

⁷⁴ Fatih Bozkurt, Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği), (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011, s. 51.

⁷⁵ G.Ş.S., Defter No: 103, Kayıt No: 17-e.

bildirmiştir⁷⁶. Bunun üzerine alacağını Zaho Reis'in terekesinden almak üzere beytülmal eminden talep etmiştir. Ancak diğer dava kaydında olduğu gibi beytülmal emini ödeme yapmak istememiştir. Bunun üzerine “*müdde’î-i mezbûrdan müdde’âsını mübeyyine beyyine taleb olundukda*” ifadesiyle İvaz Reis’den iddiasını şahitlerle ispat etmesi istenmiştir.

Sicillerdeki kayıtlar incelendiğinde borçluların bir ödeme yöntemi olarak taksitlendirme işlemini kullandığı görülmektedir. Mesela, Yasef v. Bedav’ın, Efraim v. Haim’e olan borcunu taksitlendirdiği tespit edilmektedir⁷⁷. Dava kaydında “*meblağ-ı mezbûru def’aten edâya iktidârım olmayıp taksîte tâlib olduğumda*” diyerek Yasef borcunu ödeyebilmek için Efraim’den taksit talep etmiştir. Efraim’in bu talebi kabul etmesi üzerine “*târih-i kitâbdan her otuz gün tamâmında seksener akçe verip yedi yüz yirmi gün tamâmına değin bi’l-cümle meblağ-ı mezbûr bin dokuz yüz akçeyi kendiye edâ ve ifâ etmek*” lafızıyla Yasef’in taksitle ödemeyi nasıl gerçekleştirileceğine karar verilmiş ve sicile kaydedilmiştir. Bir başka dava örneğinde ise borcunu ödeyemediği için hapiste olan borçlunun taksitli ödeme şartıyla tahliye edildiği kaydedilmiştir. Galata zindanında beş aydır hapis olan İsak isimli yahudinin Müslüman ahaliden sekiz kişiye ayrı ayrı borçları bulunmaktadır⁷⁸. Bu alacaklılar kadıya “*beş aydır edâdan âciz cümlelerin ittîfakıyla faziletli İstanbul Efendisi huzûrunda şer’le mürâfa’a olunub taksît ile edâ itmek üzere itlâkı ricâ olunur*” diyerek İsak’ın borcunu ödemekten aciz olduğunu bildirerek taksit ile ödeme yapması üzerine tahliye edilmesini rica etmişlerdir.

Sonuç

Siciller, Osmanlı hukuk sistemini ve adaletin işleyiş mekanizmasını en yakından takip edebileceğimiz kaynaklardır. Bu kaynaklar içerisinde hukukî, adli, iktisadî ve sosyal konularla ilgili dava kayıtları mevcuttur. Bu davaların büyük bir çoğunluğu borç meseleleri ile ilgilidir. Alacak-verecek konusunda anlaşmazlığa düşen kişiler veya yapılan işlemi kayıt altına alarak güvence sağlamak isteyenler mahkemeye başvuruydular. Sicillere yansıyan mahkeme kayıtları sayesinde hem borç ilişkisinde bulunan kişiler hem de borcun çeşidi ve miktarı hakkında önemli bilgiler elde edilmektedir. Kayıtlar incelendiğinde kişilerin; borcun tahsil edilememesi veya inkârı, rehin bırakılan malların geri alınamaması, takas yoluyla ödeme yapılması, borçlu kişinin ölümünden sonra kişinin terekesinden borcun tahsili gibi sebepler ile mahkemeye sıkça başvurduğu görülmektedir. Mahkemeye başvuran tarafın daha ziyade alacaklılar olduğu anlaşılmaktadır. Ancak borçlular da haklarını korumak adına dava açabilmişlerdir. Bu durumda yapılan işlem noterliktir. Böylece taraflar yeni anlaşmazlıkların doğmasına engel olmuş, haklarını koruma altına almış olmaktadır.

Sicillerdeki borç davalarının büyük bir kısmını ise alacaklı ile borçlu arasındaki ihtilaflar oluşturmaktadır. Dava borçlunun tutumuna göre farklı şekillerde ilerleyebilmiştir. Örneğin, ikrar söz konusu olduğunda bu durum kadının hükmüne bir dayanak teşkil edebilir. İnkâr durumunda ise ispat yöntemlerine başvurulabilir. İnkâr davalarında ilk başvuru ispat yöntemi şahitliktir. Şahitliğin mümkün olamadığı durumlarda yemin teklifi devreye girer. Yemin teklifi Müslüman bir toplumda oto-kontrol mekanizmasının iyi işlediği şeklinde yorumlanabilir.

Tüm adalet sistemleri gibi Osmanlı adli sisteminin de yapmaya çalıştığı şey adaletin tam ve zamanında tesisidir. Elbette bu hassasiyet mahkemelere intikal eden borç davalarında da kendini gösterir. Nitekim özellikle borç davalarında gayrimüslimlerin dahi kadıya başvurmayı tercih etmelerinin altında mahkemelerin adalet tesisindeki isabetleri yatar. İncelenen borç kayıtlarında her milletten kişilerin mahkemeye başvurduğu görülmektedir. Yargılamaların çok uzun sürmemesi, alacaklının hakkına bir an evvel kavuşması hak kayıplarının önüne geçmekte ve böylece toplumun Osmanlı adalet sistemine olan güvenini artırmaktadır.

⁷⁶ G.Ş.S., Defter No: 103, Kayıt No: 18-d.

⁷⁷ Kahrıman ve Fuat, *age*, s. 399-400.

⁷⁸ Yüksek, *agt*, s. 408-409.

Kaynakça**A. Arşiv Kaynakları**

İstanbul Müftülüğü Meşihat Arşivi, Galata Şeriye Sicilleri, Defter No: 103.

B. Araştırma ve İncelemeler

- AK, Muhammed Emin, *İslam Ceza Muhâkemesi Usûlünde İspat Vâsıtaları ve Değişim*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat 2017.
- AKDOĞAN, Sinan, *Türk Hukukunda İbra Sözleşmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2006.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Mukayeseli İslam ve Osmanlı Hukuku Külliyyatı*, Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Diyarbakır 1986.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *Şer'iyeye Sicilleri I*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1988.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, "Şer'iyeye Mahkemeleri ve Şer'iyeye Sicilleri", *Türkler Ansiklopedisi*, C.10, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, ss. 54-68.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Kamu Hukuku*, C. 1, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2011.
- AKGÜNDÜZ, Ahmet, *İslâm ve Osmanlı Hukûku Külliyyâtı Özel Hukuk II*, C. 3, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2012.
- AKKOYUN, Sevgi, *Galata Mahkemesine ait 94 No'lu (H. 1074-1075) Şer'iyeye Sicilinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 2019.
- APAYDIN, H. Yunus, "İbrâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 263-266.
- APAYDIN, H. Yunus, "Karz", *TDVİA*, C.24, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, ss. 520-525.
- ATAR, Fahrettin, *İslam Borçlar Hukukunda Takas*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- ATAR, Fahrettin, "Sulh", *TDVİA*, C.37, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 481-485.
- ATAR, Fahrettin, *İslâm Adliye Teşkilâtı Ortaya Çıkışı ve İşleyişi*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2020.
- AVCI, Mustafa, "Osmanlı Ceza Muhakemesinde Sulh", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 25, S. 1, 2017, ss. 11-71.
- AYBAKAN, Bilal, *İslam Hukukunda Borçların İfası*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1996.
- AYBAKAN, Bilal, "İfâ", *TDVİA*, C. 21, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 498-504.
- AYBAKAN, Bilal, "Vekâlet", *TDVİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 1-6.
- AYDIN, M. Akif, "Deyn", *TDVİA*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 266-268.
- AYDIN, M. Akif, *Türk Hukuk Tarihi*, Beta Basım ve Yayım, İstanbul 2009.
- AYKANAT, Mehmet, "Osmanlı Hukukunda İbra Türleri", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, S. 1, 2018, ss. 611-627.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Hibe", *TDVİA*, C. 17, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, ss. 421-426.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Beyyine", *TDVİA*, C. 6, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1992, ss. 97-98.
- BARDAKOĞLU, Ali, "Iskat", *TDVİA*, C. 19, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, ss. 137-143.

- BARDAKOĞLU, Ali, "İspat", *TDVİA*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 492-495.
- BARKAN, Ömer Lütfi, "Edirne Askerî Kassamı'na Ait Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, Türk Tarih Belgeleri Dergisi, C. III, S. 5-6, 1966, ss. 1-479.
- BAYINDIR, Abdülaziz, *İslam Muhakeme Hukuku (Osmanlı Devri Uygulaması)*, Süleymaniye Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- BİLGİN, Arif ve Fatih Bozkurt, Bir Malî Gelir Kaynağı Olarak Vârissiz Ölenlerin Terekeleri ve Beytülmal Mukataaları, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 2, 2010, s. 1-31.
- BOYNUKALIN, Ertuğrul, "Yemin", *TDVİA*, C. 43, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, ss. 417-420.
- BOZKURT, Fatih, *Tereke Defterleri ve Osmanlı Maddî Kültüründe Değişim (1785-1875 İstanbul Örneği)*, (Basılmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011.
- BURSALI, Osman Safa, *Osmanlı Hukuku'nda Kefalet Sözleşmesi: İstanbul ve Galata Mahkemeleri Şer'iyye Sicillerine Göre Mala Kefalet, 1791-1795/1206-1210*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.
- ÇAVUŞ, Halit ve Hasan Hacak, "Rehin", *TDVİA*, C. 34, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, ss. 538-542.
- EREN, Fikret, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, Yetkin Yayınları, Ankara 2013.
- ERÜNSAL, İsmail E., Osmanlı Mahkemelerinde Şâhitler: Şuhûdü'l-'udûlden Şuhûdü'l-hâle Geçiş, *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies*, S. LIII, 2019, ss. 1-50.
- KABUKÇU, Şükrü, *İslâm Hukukunda İbrâ*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1992.
- KAHRAMAN, Abdullah, *İslam Borçlar Hukukunda Takas*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1994.
- KAHRAMAN, Abdullah, "Takas", *TDVİA*, C. 39, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, ss. 451-453.
- KAHRİMAN, Salih ve Recep Fuat, *İstanbul Kadı Sicilleri Galata Mahkemesi 90 Numaralı Sicil*, İsam Yayınları, İstanbul 2012.
- KARAMAN, Hayreddin, *Mukayeseli İslam Hukuku*, İz Yayıncılık, İstanbul 2012.
- KOCA, Ferhat, "İkrâr", *TDVİA*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 38-40.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 1998.
- OĞUZMAN, Kemal ve Turgut Öz, *Borçlar Hukuku Genel Hükümler*, C. 1, Vedat Kitapçılık, İstanbul 2013.
- ORTAYLI, İlber, *Hukuk ve İdare Adamı Olarak Osmanlı Devleti'nde Kadı*, Turhan Kitabevi, Ankara 1994.
- ÖZCAN, Tahsin, "Muhallefât", *TDVİA*, C.30, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005, ss. 406-407.
- SARICAOĞLU, Mehmet Esat, Osmanlı Devleti'nde Gıyâbî Yargılama ve Davalıya Yemin Teklifi, *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages, Literature, and History of Turkic*, S. 10/1, Ankara 2015, s. 683-692.
- ŞENER, Abdulkadir, *İslâm Hukukunda Hibe*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1984.
- Türk Hukuk Lügatı*, Türk Hukuk Kurumu, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1991, s. 155.
- YALÇIN, Abdullah, *İslam Hukukunda Rehin*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.
- YAVUZ, Cevdet, "Dâva", *TDVİA*, C. 9, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, ss. 12-16.

- YAVUZ, Yusuf Şevki, “İlme‘l-Yakîn”, *TDVİA*, C. 22, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, ss. 137-138.
- YILDIZ, Kemal, *İslam Yargılama Hukukunda İsbat Vasıtası Olarak Şahitlik*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1989.
- YÜKSEK, Alpaslan, *Galata Mahkemesine Ait 141 No’lu Şer‘iye Sicilinin (H. 1098-1099) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Nevşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nevşehir 2012.

**HISTORY
STUDIES**
INTERNATIONAL JOURNAL OF HISTORY

757

15 / 4

Summary

Sharia registers are sources that shed light on the administrative, legal, economic, social and cultural aspects of the period in which they were produced. These registers, which were kept by kadıs, who were at the head of the judicial and administrative unit in the Ottoman organization, contain orders, edicts and decrees from the center, as well as records on various legal and administrative issues such as appointments, marriage contracts, divorce, alimony, guardianship, inheritance, inheritance, sale transactions, receivable and payable cases, settlements, theft, murder, injury, adultery, and misconduct. In legal history studies, these records can be used to examine issues such as economic and social organizations, legal status and social security rights in Ottoman social life and daily life.

In this study, the Şeriye registers of Galata, one of the most populous and cosmopolitan regions of the Ottoman Empire, will be used as a source. Galata was a port area where trade goods coming from the east and west were exchanged and commercial activity was high. Within this mobility, the registers are the primary sources that can reflect the application of the law of obligations. For this reason, the debt cases in the Sharia registers numbered 90, 94, 108 and 141 from the second half of the 17th century were evaluated. The debt cases recorded in these registers from the years 1662, 1665, 1672 and 1688 were analyzed and the forms of borrowing and lending, payment methods, and the purposes of the parties coming to court were classified, and the findings were evaluated by comparing them with theoretical information. In order to make comparisons with theoretical information, different case records were analyzed. In particular, case records with different characteristics on the same subject were brought together in order to pursue the question of whether there was a change in practice. In this way, legal procedures such as how the rights of creditors and debtors were protected, how the rights of the right holder were ensured, what the methods of proof were, other ways to pay the debt, the reasons that reduce the debt, the appointment of a surety, and the settlement of disputes between individuals were revealed. It is also interesting to observe that the commercial relations of not only Muslims, but also people of different religions, sects and identities, whether they were Ottoman subjects or not, were included in the matters that were referred to the qadi, in order to determine and observe that the Ottoman justice system created a legal mechanism that could respond to everyone.

The text consists of sub-headings such as the methods of assertion, denial, and the reasons that reduce the debt in debt cases registered in the registers. There are three basic elements that constitute a debt relationship. The first is the parties to the debt, the second is the subject matter of the debt, and the third is the cause of the debt. The parties to the debt are the debtor and the creditor. In the registers, it is seen that the creditors applied to the qadi and stated how much they had in the debtor's possession and demanded payment of the debt. Thus, in this first part of the case, the parties to the debt and the subject matter of the debt are explained. The reason for the creditor to apply to the court is to ensure that the debt is paid through the law. However, the lawsuit may not always be filed by the creditor. Cases that come to court in this way are very rare. The reason why debtors need this is that it is known that the court will rule in favor of the holder of the writ when there is a legal dispute. This usage of the writs shows that the sharia court, like the notaries of today, recorded and ruled on the legal situation as it was. This prevents the creditor from claiming a higher debt or the creditor's heirs from making different claims in the event of the creditor's death.

Most of the debt cases in the registers are disputes between the creditor and the debtor. In the face of the lawsuit filed, the defendant's attitude can be in three ways. One of them is to deny the lawsuit. In this case, investigation and evidence come to the agenda. Secondly, the debtor may accept the plaintiff's claim. In this case, there is an admission, which is one of the reasons for the judgment. In case of denial of the claim, the burden of proof falls on the plaintiff. Thirdly, the debtor may partially accept and partially deny the claimant's claim. The lawsuit ends for the accepted part of the claim and continues for the denied part. In this study, the concepts and issues mentioned above are explained with examples.

Registers are the sources where we can follow the Ottoman legal system and the mechanism of justice most closely. These sources contain case records related to legal, judicial, economic and social issues. The majority of these cases are related to debt issues. People would apply to the court when they had a dispute over debt or when they wanted to provide security by recording the transaction. Thanks to the court records reflected in the registers, both the persons involved in the debt relationship and the type and amount of the debt are known.